

Tanzimattan Cumhuriyet'e eğitimin modernleşmesi

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan Tanzimat'a, Tanzimat'tan Meşrutiyet'e, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçen süreçte, ulusal, laik, demokratik eğitim mücadelemizin kısa tarihi...

Latif Mutlu

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimattan önce askeri okullar açılmış eğitim modernleşmeye başlamıştı. Tanzimatla birlikte sivil bürokrasinin gereksinimi olan personelin yetiştirilmesi için yeni okullar açılmaya başlandı. "Mektep"ler bu dönemde kurulmaya başlandı, Cumhuriyete kadar din eğitimi veren "Mahalle Mektepleri" ve "Sübyan Okulları" ile yan yana yaygınlaştı.

3 Kasım 1839'da resmen okunan Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde büyük bir dönemeçtir. Birkaç yıllık bir süreçte ülkenin kurumsal, iktisadi ve sosyal görünümünü altüst edecek geniş bir reformlar programının çıkış noktasıdır.

Tanzimattan önce sadece askeri okullar açılmış eğitim modernleşmeye başlamıştı. Tanzimatla birlikte sivil bürokrasinin gereksinimi olan personelin yetiştirilmesi için yeni okullar açılmaya başladı.

"Mektep"ler bu dönemde kurulmaya başlandı. Cumhuriyete kadar din eğitimi veren "Mahalle Mektepleri" ve "Sübyan Okulları" ile yan yana yaygınlaştı.

III. Selim ile II. Mahmut dönemindeki kadro, zemini hazırlamıştı. Padişahlar, iç ve dış baskının etkisi ile olay-

ları kabullenmişlerdi. "Düzene koyma, yeniden örgütlenme" anlamına gelen, Arapça, "tanzim" kelimesinin çoğulu; "Tanzimat", doruk noktasına 1876 ilk Osmanlı Anayasasının ilanı ile ulaşacaktır. Bu hareketleri başlatan kadronun müşterek amacı, uhrevi hayatın cazibesine kapılan, dünyada olup bitenden habersiz, çökmekte olan imparatorluğun kurtarılmasıydı.

Önerilen çözüm birkaç temel cümleyle özetlenebilir: İdarede merkeziyetçilik, devlet çarkının çağdaşlaştırılması, hukukun ve eğitimin dinden bağımsızlaştırılması.

Osmanlı aydınları, gözleri Avrupa'ya dikilmiş halde, onun sunduğu modelleri olduğu gibi kopya etmekte aramaktadır kurtuluşu. Sonuçlar göz alıcı bir biçimde ortaya çıkar: II. Abdülhamit'in saltanatının başlarında gelişmiş romantiklere dönecekler ve bir Piyerloti örneğinde olduğu gibi, her yerde kendini gösteren, dört bir yana doğru yayılan bir modernliğin kurbanı olmuş, eski Türkiye'nin kaybolup gittiğine ağlayacaklardır.

Tanzimat hareketinin en önde gelen kişilerinden Mustafa Reşit Paşa'nın, beş kez sadrazamlık, iki kez dışişleri bakanlığı, Paris ve Londra'da bulunmuş olduğunu kaydetmemiz, dönemin ne denli çalkantılı ve entrikalara sahne olduğunu anlatmaya yeter.

1839 Tanzimat Fermanı'nda eğitim ile ilgili tek cümle bulunmamasına karşın, 1856 Islahat Fermanı'nda, eğitimin gereği vurgulanıyor, herkesin özel okul kurmasına izin verildiği bildiriliyor ve ilan ediliyordu: "Osmanlı uyuşu herkes, devlet okullarının yönetmeliğindeki koşulları yerine getirerek askeri ve mülki okullara kabul olunur. Bundan başka, her bir cemaat ve milletçe herkes mektepler açmaya iznlidir." Bu ifadeler ile "eğitimin gereği ve serbestliği" savunuluyordu.

Tanzimatla birlikte başlayan yeniliklerin başında gelen mektepler İstanbul ve taşrada hızlı bir şekilde yaygınlaşmaya başlayınca 30 Nisan 1857 tarihinde yayımlanan bir genelge ile, Eğitim Bakanlığı (Maarif-i Umumiye Nezareti) kurulmuştur. İlk Eğitim Bakanı Sami Abdurrahman'dır.

1856'da İstanbul'a gelen III. Napolyon'un Milli Eğitim Bakanı ve Victor Duruy, padişaha, Osmanlı eğitimi hakkında bir rapor sunar. Bazı kaynaklara göre, bu bir Fransız notası idi.

Çok kapsamlı bir dizi reformu içeren bu tasarı, politik bakımdan bir nota görünümündeydi. Osmanlı hükümetinin, azınlık okullarına kamu bütçesinden yardım yapmasını, taşra merkezlerinde azınlıklar için ortaokullar açılmasını, ilköğretimin yaygınlaştırılmasını, bu amaçla öğretmen yetiştirilmesini, Müslümanlar ve Hıristiyanlar

için ortak üniversite kurulmasını; meslek okullarının çoğaltılmasını, genel kütüphaneler kurulmasını istemiştir.

Bu notanın etkisi ile, kız rüştiyesi-ne azınlık kızları alınmış, yeniden pekçok okul açılmıştır. Yine, Sultan Abdülaziz'in Fransa seyahatinin dönüşünde, 1868'de Galatasaray Lisesi'nin açılışında, ünlü Fransız notasının etkisinden sözedilir.

Islahat Fermanı'nın hazırlayıcısı Ali Paşa, eğitime gerekli önemi veriyordu: "Milletimizin eğitimini ve bilgisini ileri noktalara götürmek bir farzdır. Bu başarılmazsa dayanamayıp batırız. Her nasıl etsek, etrafımıza Çin Seddi gibi duvarlar çeksek, yine bilgili toplumlar bize üstünlük sağlarlar, her şeyimizi alırlar. Milletimizi eğitelim, okulların düzenlenmesi ve ıslahı İslam ve Hıristiyan çocukların eğitimi ile cehaletin yok edilmesi en önemli işlerdendir."

Tanzimatla birlikte Osmanlı'nın geleneksel eğitim merkezleri olan "Medreseler" in yanında, Batı'dan alınan modellerle kurulan "Mektepler" devreye girmeye başladı.

Modernleşmeyi amaçlayan kadrolar, yetenekli insanlar yetiştirmek amacıyla, dinsel pedagojiyle ilgisi olmayan modern okullar kurmanın zaruret olduğuna inanıyorlardı. Azınlık okulları bu değişimi kolayca elde etmişlerdi. İstanbul'da ve Anadolu'da bazıları bugün hala ayakta kalan yüzlerce çağdaş eğitim kurumu kurmuşlardı.

Çoğu Fransız din çevrelerinin desteğinde olan Katolik misyoner okulları, Amerikan Protestan misyonerlerle yeni okulları açma yolunda rekabet halinde idiler. O zamanlar Boğaz'da bir köy olan Bebek'te, 1863'te kurulan Robert Koleji bunların en ünlüleri arasındadır.

Islahat Fermanı, gayrimüslim uyruklarına, kendi dinlerine ve kültürle-

rine dönük, her derecede okullar açma fırsatı verdiğinden Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Hıristiyan Araplar da ülkenin her yerinde özel okullar açıyordu.

Osmanlı yönetimi bu okulların çoğunun azınlıkların ulusal uyanışına katkıda bulunabileceklerini düşünmüş ve görmüştü. Gelişmeyi frenlemek için II. Abdülhamit'in iktidarını beklemek gerekecektir.

Babiali, Batı'ya açılışını yavaşlatmamak için, Müslüman olmayanlara verdiği eğitim özgürlüğüne pek dokunmuyordu. Bu durum, Türkiye'nin ileri düşüncelere doğru açılışının başlıca işaretlerinden biri sayılıyordu.

Diğer taraftan, Osmanlı makamlarının denetimi dışında tutulan eğitim kuruluşlarının bir büyük değeri vardır: Düzeyi olan iyi bir eğitim sağlarken, devletin cebinden de tek kuruş çıkmıyordu.

Tanzimatla birlikte kurulan rüştiyeler, idadiler ve yabancı azınlık okullarının gelişmesi yanında, medreselerde hiçbir gelişme gözlenememiştir. Aksine medreseler, daha sık sokağa dökülerek reformları durdurmak için çaba sarf ediyorlardı.

1869'da yayımlanan bir yasa ile eğitime yeni kurallar getirildi. İlköğretim zorunlu kılınıyordu:

- *Rüştiyenin ikinci kademesi en az 500 haneli kasabalarda açılır.*

- *İdadiler (ortaokul) en az 1.000 haneli merkezlerde açılır.*

- *Sultaniler (lise) vilayet merkezinde kurulacaktır.*

- *İstanbul'da bir darülfünun (üniversite) bulunacaktır.*

- *Öğretmen okulları kurulacak,*

- *Okul giderleri için ıhtıktan yardım toplanacaktır.*

Derken, II. Abdülhamit'in tahta çıkışından sonra 1876 tarihli ilk Anayasamızın ilanını görüyoruz.

Anayasanın 15. maddesi, "her Osmanlı'nın genel ve özel eğitim hakkına sahip olduğunu", 16. maddesi de, "her çeşit okulun devletin denetimi altında tutulduğunu, inanç işleri ile eğitimin dışında, Osmanlı uyruklarının eğitiminde birlik sağlanmasını" hükme bağlamıştı. Buna göre, din eğitimi dışında herkesin ortak bir program ve pedagoji şemsiyesi altında eğitimi esastı.

II. Meşrutiyet döneminde eğitim en başta gelen konu idi. Çünkü, aydınlarımız çağın gerisinde kaldığımızı görmeye başlamıştı.

Batı tarzında kurulan modern okullarda matematik, astronomi, fizik gibi fen derslerinin okutulmasının karşısına çıkanlar her kesimde çoğunluktaydı. "İlmihal okutulmadan yabancı dil okutulursa çocukların milli duyguları yok olur, okuduğu lisanın kavminden olur" diyenler gelişmeyi yavaşlatıyordu. Ne yazık ki aradan yüz yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen günümüzde hala bu düşüncenin izlerine rastlıyoruz.

Milli Eğitim eski Bakanı Hasan Celal Güzel, neredeyse okullarda yabancı dili mecburi olmaktan çıkartıyordu. Bereket versin, bu görevi uzun sürmedi. Ama hala "batı taklitçiliği" diye gelişmenin karşısına çıkan bir grup insanımız, bir siyasi parti çatısı altında bu tür eski düşünceleri savunabiliyor.

Yeni fikirler, yeni düşüncelerin, insanların yaşamlarına girse bile, beyinlerine 100 yıldan önce yerleşemediğini öne süren bilim adamlarının haklı olduğu ortaya çıkıyor.

Orduyu modernleştirmek isteyen, yenilikçi III. Selim'e karşı bayrak açıp, "Askere setre giydiren, önlere mualim diye Frenkleri koyan padişaha Allah yardım etmez" diye ayaklanan Kabakçı'lar artık yok.

Okullarda yazı tahtalarına ve tebeşire, "Frenk icadı nesneye Kuran harflerinin yazılması caiz değildir" diyen ulema sınıfı da yok.

Eğitim, Batı ile Doğu arasında ezilip duruyordu. 1848'de Eğitim Bakanlığı'na getirilen Keinal Paşa tutucuların baskısı ile görevden altı kez alınmıştı. Eğitimin gelişmesine önemli katkılan olan bu Bakan, okullara harita sokmak istediği için, yobazların hedefi olmuş ve Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmıştı.

Batı'nın uyanışını sağlayan üniversiteler Osmanlı'nın kuruluş yıllarına rastlayan dönemde kurulmuş ve paralelinde gelişmişlerdi. En parlak devirler olan 16. yüzyılda Batı üniversiteleri de meyvelerini vermeye başlamıştı.

500-600 yıllık bir gecikmeden sonra, ilim diye sadece din kuralları öğretene "medreseler" de ıslahat yapıp modern bilimlere kapısını açmasını isteyenlerin karşısına yine "kafirlik" suçlamalarıyla çıkmıştı.

1862'de, "halka açık Darülfünun" kurulmasına karar verildi. Yapımına başlanan bina 1864'te bitti ise de, bu girişim tepki ile karşılandığı için eğitime başlanamadı. 1869'da bugünkü Çemberitaş'taki Basın Müzesi'nde, ilk üniversite (Darülfünun-ı Osmani) 450 öğrenci ile törenle açıldı. Bugünkü ortaokul düzeyinde çok basit dersler vermesi bile ulema sınıfının itirazlarına yol açıyordu. Medrese kökenli bürokratlar, bu derslere "uydurma" diyerek, gereksiz olduğunu ileri sürüyorlardı.

Nihayet, müderris (ders veren) Cemalettin Afgani'nin, "Peygamberlik bir sanattır" görüşünde bir fikir ileri sürdüğü ve Rektör Hoca Tahsin Efendi'nin, "canlıların havasız yaşayamayacağı deneyi" yaptığı gerekçesiyle dinsizlikle suçlandığı için 26 Mart 1871'de bu ilk üniversite kapatıldı, öğrencileri dağıtıldı.

Darülfünun hocası olarak yetiştirilmek için Avrupa'ya gönderilen ilk rektör, Hoca Tahsin Efendi: "Cehalet Mültezem, Kesk-i Kenaldır cünhamız bildim ilahi, cürm-ü tahsil-i ilimden tövbe-ler olsun" (Bilgisiz kalmak şart, okuyup olgunlaşmak büyük suç. Tanım, bilim öğrenmek suçundan tövbe ederim) diye başlayan dizeleri yazarak içini dökmekten başka bir şey yapamamıştır.

İkinci üniversite girişimi 1875'te yapıldı. Galatasaray Lisesi bünyesinde hukuk, edebiyat, fen fakülteleri açıldı. 1898'de ilahiyat, matematik, daha sonraları tıp fakülteleri eklendi.

Bu arada, "Ah şu mektepler olmasaydı maarifi ne iyi idare ederdim" dediği rivayet edilen, 1903-1909 yılları arasında Eğitim Bakanlığı yapmış olan Haşim Paşa dönemine de kısa bir göz atmamızda yarar var.

Haşim Paşa, kendisine izafe edilen bu laftan ziyade, yeni yeni Batılaşan okullardan, tabiat bilgisi, fen bilgisi, Fransızca gibi dersleri kaldırarak yerlerine din ve ahlak dersleri saatlerini çoğaltması ile anılmaya değerdir.

Haşim Paşa, ılıva olaylarını, fizik ve kimya kurallarını, doğal evrimlerin okutulmasını sakıncalı bulmuş; üniversitenin gençlerin alalakını bozduğunu öne sürerek kapatma girişiminde bulunmuştur. Zalim ve acımasız bir bakandı. Aydın fikirli öğretmenlerden pek çoğunu İstanbul dışına sürgün olarak göndermiştir. Bu sayede başkent İstanbul'da oluşmaya başlayan yeni fikirlerin, yurdun diğer yörelerindeki aydınlara ulaştığı bilinmektedir.

İmam Gazali yeniden gündemde, tabiat bilgisi, fen, Fransızca yine "kafirlik" sayılıyor. Bereket versin her şeyin sonu olduğu gibi, bu devir de soua erecek ve Emrullah Efendi gibi aydın bakanlar gelecekti. Çok değerli ve ileri gö-

rüslü Eğitim Bakanı Emrullah Efendi, 1911'de, beş fakülteli bir Darülfünun için "nizamname" hazırladı. Kanuni düzenlemeler yanında, yeniden yurt sathında okulların açılmasına önyak olmuştur. İlköğretimin mecburi ve parasız olması için hazırlayıp sunduğu kanun teklifi ise meclisten geçirilememiştir.

Sebepler ve zorluklar ne kadar çok ve etkili olursa olsun, yükselme devrindeki medreseler, Batı'daki emsalleri "üniversiteler" gibi gelişseydi, burardan yetişen aydın kafalar, imparatorluğun karşılaştığı bütün zorluklara çözüm getirebilirlerdi.

Fatih'in getirdiği hoşgörölü ortamda "Batı ile Doğu'nun bilginleri buluşuyor, onun huzurunda Hristiyanlığı, Hurafeliği serbestçe tartışabiliyorlardı. Her ülkeden sayılı bilgin ve sanatçılar İstanbul'a davet ediliyor, sanatın, felsefenin ve pozitif bilimlerin konuşulduğu meclisler oluşturuluyordu. Saraya resim ve heykel girmişti.

Yavuz Sultan Selim'in hilafeti getirmesiyle birlikte, medreselerde Fatih döneminde başlayan hoşgörü de ortadan kalktı. İmam Gazali'nin öğretisi baş tacı edildi. Medreseler, bütün çabalara ve yapılan yenileştirme ve düzenlemelere karşın bir daha bu çizginin dışına çıkamadı. Sonunda cumhuriyetle birlikte açılan çağdaş okulların yanında, öğrenciler rağbet etmediği için kendiliğinden kapanıp gittiler.

Cumhuriyetin ilanından Çok Partili Döneme kadar geçen sürede yapılan devrimler

Atatürk, çizdiği eğitim politikasını uygulayacak ve onu topluma mal edecek kadroları da etrafına toplamasını bilmiştir. Bu yüzden 1923-1946 yılları arasındaki bu dönemi, topyekun kal-

kanmanın en verimli yılları olmuştur. Her alanda olduğu gibi, eğitimde devamlı bir yenilenme ve yükselme süreci başlamıştı. Çağı yakalamaya, aradaki açığı kapatmaya koşuyordu toplum.

Bu devrimlerin ve yeniliklerin sartaşlarından bazıları şöyle sıralayabiliriz: Cumhuriyetin ilanından hemen sonra daha altı ay geçmeden 3 Mart 1924 tarihinde eğitimde köklü bir devrim olan "Tevhidi Tedrisat" (Eğitimin Birliği) Kanunu kabul edildi. Türkiye dahilindeki bütün okullar ve medreseler Eğitim Bakanlığı'na bağlanıyordu.

Tanzimat, daha doğrusu İslahat hareketlerinden sonra çok az da olsa açılan mekteplerde fen derslerine ve diğer dünyevi bilgilere yer verilmeye, diğer bir deyişle, yarı ulhrevi, yarı dünyevi mektepler mezun vermeye başlamıştı. Bunların yanında bir de azınlık okulları ve kolejleri vardı. Bunlar yaşamın günlük olaylarına dönük ileri programları uyguluyorlardı. Kıscası eğitimde birlik yoktu. Üç ayrı eğitim biçiminde, üç ayrı çağın insanı yetiştiriliyordu. Medreselerde yüzyıl-

lar öncesi yaşamış "Hazretler"e benzeyen insan tipleri hedeflenmişti. Yenilikçi Tanzimat okulları günün adanını, yabancı azınlık okulları ve kolejer ise gelecek nesilleri yetiştiriyordu.

Cumhuriyet'ten sonra eğitimin bu üç ayrı kolunun birleştirilerek Eğitim Bakanlığı'na bağlanması bazı yenilikler getirdi.

1925'te medreseler tamamen tasfiye edilerek kapatıldı. 1927'de okullardan din dersleri, Farsça ve Arapça eğitimi kaldırıldı. Kapatılan medreselerin yerine imam hatip okulları açıldı. 1928'de harf devrimi yapılarak Arap alfabesi yerine Latin alfabesi kabul edildi.

M.E. Bakan Mustafa Necati döneminde eğitimin amacını: "Türkiye'de herkesin milli ve dünyevi, modern ve demokratik bir terbiye alması esastır" diyerek belirtiyordu. Buradaki "dünyevi" deyimini, tutucu çevrelerce tepkiyle karşılanmış, Bakan, dinsizlikle suçlanmıştı. "dünyevi Eğitim"le dini etkilerden uzak, düşünce ve vicdan özgürlüğüne yer veren "Laik Eğitim" in kastedilmiş olduğunu söylemektedir.

Laiklik, 1937'de Anayasada yerini

buldu. Medreselerin yerine açılan 29 imam hatip okulu ile İlahiyat Fakültesi, öğrenciler rağbet göstermediği için birer ikişer kapanmışlardır. En son imam hatip okulu 1930'da, İlahiyat Fakültesi de 1934'te, öğrenci sayısı 20'ye düşünce kendiliğinden kapandı. 20 yıl süreyle devlet eliyle din adamı yetiştirilmedi.

Harf devrimi ile başlayan kitle halinde eğitim hızla yayıldı. Eğitim seferberliği ile okuryazarlık yaygınlaştırıldı.

8 Şubat 1928'de İstanbul'da camilerde ilk Türkçe hutbe okundu. 22 Ocak 1932'de ilk Türkçe Kuran, Yerebatan Camii'nde okundu. Namaza çağrı (ezan) halkın anlayacağı şekilde Türkçeleştirildi. 9 Nisan 1928 tarihünde yapılan bir değişiklikle "Devletin dini İslamdır" hükmü Anayasa'dan çıkarıldı.

Atatürk'ün bir işareti üzerine, Türk Ocakları 1931'de kendisini feshetti. Yeni baştan bir milli kültür yaratmak, Doğu ile Batı değerleri arasında bocalayan toplumu, kendi öz benliğine kavuşturmak amacıyla "Halkevleri" (1932) ve Dil ve Tarih Kurumları kuruldu. 1933'te bir kanunla Darülfünun kapatılarak yerine, M.E. Bakanlığı'na bağlı, "İstanbul Üniversitesi" kurulmuştur.

Üniversitelerimizde en köklü reform 1945 yılında yapılmıştır. Hasan-Âli Yücel'in bakanlığı sırasında çıkartılan bir yasa ile, İstanbul dışında, Ankara'da yeni bir üniversite kuruluyor ve bunlara bilim ve yönetim özerkliği veriliyordu.

1940'larda Hasan-Âli Yücel, Batı klasik eğitiminin temel kaynaklarının Türkçeleştirilmesi için tercüme bürosu kurdu. Tercüme edilen Yunan ve Batı klasikleri, çok az bir fiyatla yurt sathına dağıtıldı. Pek çok öğretmen, öğrenci ve vatandaş bu eserlerden yararlandı.

Bu dönemde eğitim, kalkınma ve modernleşme aracı olarak görülüyor-

2 Mart 1924'te 60 milletvekilin imzası ile Meclis'e sunulan Tevhidi Tedrisat-Eğitimin Birliği Kanunu tahrir metni

Yüce Başkanlığımıza, bir devletin eğitim siyasetinde milletin fikir ve hissi birliğini temin etmek için önce eğitimde birliğin sağlanması en doğru, en ilmi, en modern ve her yerde faydaları ve üstünlüğü görülmüş bir ilkedir. Gülhane Hattı Hümayunu'ndan sonra açılan Tanzimat devrinde eğitimde birlik ve eşitlik sağlanmak istenmiş ise de, bu başarılamamış, üstelik bu hususta bir ikilik bile meydana gelmiştir. Bu ikilik, bir ve eşit eğitim için birçok muzır neticeler doğurmuştur. Bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir. İki tür-

lü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise milletin his, fikir ve dayanışma gayelerini külliyen bozan bir durumdur.

Teklif ettiğiniz kanunun kabulü halinde, Türkiye Cumhuriyeti dahilindeki bilumum irfan ocağında yegane yetkili Maarif Vekaleti olacaktır. Bu suretle bilcümle okulda bundan böyle Cumhuriyetin irfan siyasetinden mesul olan Maarif Vekaleti, bir maarif siyaseti tatbik edecektir. Teklifin bugün hemen ve çabucak müzakeresile kanunlaşmasını Yüce Heyetinizden rica ederiz.

Eğitimin Birliği Kanunu (Tevhidi Tedrisat)

Cumhuriyeti kuranlar, yeni eğitiminin ilkelerini saptarken, köklü değişiklikler yapmak üzere, ilk iş olarak, eğitimin tamamının Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlamışlardır.

Genç cumhuriyet daha altı ayını doldurmadan, 3 Mart 1924 günü kabul edilen "Tevludi Tedrisat" kanununu, başlayacak devrimlerin bir müjdecisi idi.

Kanun bugün yürürlükte ve Anayasamızın 274. maddesi:

"Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz" der.

Bu anayasa metni, 1961 Anayasamızda, "Devrim Kanunlarının Korunması" başlığı altında yer almıştı. Aynı metin 1982'de, "İnkılap Kanunlarının Korunması"na dönüştürüldü. Devrim, yerini inkılabı bıraktı.

1961 tarihli Anayasaya göre "devrim yasası", 1982 Anayasasına göre de "inkılap kanunu" sayılan ve koruma altına alınan bu 60-70 yıllık yasalara, toplum hiç aldırıyor. Resmi makamlar da bu yasaların sanki farkında değil! Kapatılan medreseler kendiliğinden teker teker açıldı. M.E.B. dışında, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca din eğitimi veren kuran kursları açıldı; açılmaya da devam ediyor.

Tanzimattan önce, sadece din eğitimi veren medreseler vardı. Tanzimattan sonra açılan Batılı tip

okullar ile memlekette yeni eğitim kurumları oluştu.

Daha sonraları açılan yeni okullar, ilgili bakanlıklara bağlanmıştı. Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti (bakanlıkları) dışında, özel vakıflarca yönetilen medrese ve mahalle mekteplerinin hepsi birbirinden farklı eğitim yapıyor, farklı tip insan yetiştiriyordu.

Devletin eğitim kurumlarını denetleyecek kadroları yoktu. Mahalle mektepleri ve medreselerin kendi aralarında uyguladıkları belirli bir programları yoktu.

Atatürk ve arkadaşları, bu farklılıkları gidermek, milli bir eğitim ve öğretim politikası oluşturmak amacıyla; Şer'iyeye Bakanlığına bağlı bütün eğitim kurumlarını, Evkaf Bakanlığına bağlı medreseleri, Sağlık Bakanlığına bağlı yetiştirmeye yurtlarını, bütçe ve kadrolarıyla birlikte M. E. Bakanlığı'na bağlamıştı. Bu yeni bir düzen yaratmak, modern eğitimi getirmek ve dini ve uhrevi eğitimi millileştirmek amacıyla atılmış ilerici ve cesur bir adımdı.

T.C., 25 yıl boyunca bu eğitim sisteminin çok büyük yararını görmüştür. Teokratik bir toplumdan, modern bir cumhuriyetin çıkmasında en büyük rolü bu kanunun oynadığı söylenebilir.

1950'lerden sonra giderek terk edilen eğitim birliği artık kontrol edilemez biçimde yok edildi. Eğitimin Birliği Kanunu'nun bir geçerliliği kalmadı. Cumhuriyetten önce üç bakanlığa bağlı olan eğitim kurumları, şimdi dokuz ayrı bakanlığa ve ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak farklı eğitimler vermeye devam ediyorlar.

du. Kültür politikası da hümanizm ve laikliğe yönelikti. 1940'lı yıllar, lise ve ortaokulların en verimli ve başarılı yılları olmuştur. Okul ortamının eğitime uygunluğu, öğretmen kadrosunun nicelik ve nitelik bakımından üstünlüğü bugüne dek bir daha elde edilemedi.

Kırsal kesimde kalan nüfusun yüzde 81'ini oluşturan kesimin eğitimi için, 17 Nisan 1940 tarihinde "Köy Enstitüleri" kuruldu. Eğitim, köyün üretimine doğrudan girdi. Köy enstitüleri, köylerde bir altyapı değişikliğini hedef almıştı. "İş içinde, iş aracılığıyla, iş için eğitim" sloganıyla çalışan köy enstitüleri, köye, araştırma, gözlem ve deney ile birlikte iş ve üretim düşüncesini de getirmişti.

Doğayı değiştirmeye yönelik uygulamalı eğitimin kısa zamanda etkisi görülmeye başlandı. Köyde yatan insan gücünün harekete geçirmeye yetecek metotlar köy enstitülerinin uygulamalı eğitim alanında geliştiriliyordu.

Tevhidi Tedrisat Kanunu ile başlayan, dünyaya ve üretime dönük eğitim, 1946'da çok partili döneme geçilinceye kadar taviz vermeden, itirazları dinlemeden gelişmesini sürdürmüştür.

CHP döneminde başlayan bozulmalar

1946'da girilen çok partili rejimde, köy enstitüleri ve CHP aleyhine gizli açık tartışmalar başlar. Suçlanan Bakan Hasan-Âli Yücel bakanlıktan ayrılır, yerine CHP'nin sağ kanadının adamı Reşat Şemsettin Sırer getirilir. Yeni Bakan, çok tenkit edilen Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nü 1947'de kapatma kararı verir. Bu, devrimlerden geriye atılan ilk adım olarak anılacaktır. CHP, kendisine yöneltilen suç

bir
leri
Sul
hay
Boj
yer
ziy:
iml
ctk

İst,
won.
The
Sul.
The
rece,
ana
fun

Mustafa Kemal, 1 Mart 1922'de Büyük Millet Meclisi kürsüsünden sesleniyor

Bu memleketin asıl salibi köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bu güne kadar eğitim ışığından malrum bırakılmıştır. Bizim takip edeceğimiz eğitim siyasetinin temeli, evvela mevcut cehaleti ortadan kaldırmaktır.

Bir taraftan cehaletle uğraşırken bir taraftan da memleket evladını sosyal hayata ve ekonomiye fiilen katmak ve verimli kılabilmek için elzem olan temel eğitimi vermek maarifimizin esasını teşkil etmelidir.

Milletimizin layık olduğu medeniyet seviyesi, meslek erbabı yetiştirmekle ve millî kültür ile mümkündür. Orta öğrenimin amacı, memleketin muhtaç olduğu çeşitli hizmet ve sanat erbabını

lamalardan kurtulmak için eğitim kurumunu feda ediyordu.

Bununla da yetinilmedi. Yaklaşan seçimlerden önce halka hoş görünmek için, Atatürk döneminde kapatılan İla-

yetiştirmek ve yüksek öğrenime aday hazırlamaktır. Orta öğrenimde dahi terbiye ve talim usulünün pratik ve uygulamalı olması esasına uymak şarttır. Kadınlarımızın da aynı derece öğrenimden geçerek yetişmelerine önem verilecektir.

Mustafa Kemal'in 1923 yılbaşı konuşmasından

Memleket evlatlarının ortak ve birbirine eş değerde edinmeye mecbur oldukları fen ve bilim vardır. Yüksek meslek ve ihtisas erbabının seçilebilmesi için öğrenim derecesi kadar terbiye ve eğitimde birlik, özellikle toplum olabilmek ve yükselebilmek açısından çok mühimdir...

hiyat Fakültesi, on altı yıl sonra 1949'da yeriden kuruldu.

CHP'nin son bir tavizi daha var. Tevhidi Tedrisat Kanunu'ndan sonra 1927'de din dersleri tamamen kaldırıl-

mıştı. Çoğunluk istiyor diye iktidarının son günlerinde, Milli Eğitim Bakanlığı bir genelge yayımlayarak ilkokullarda program dışı din dersleri okutulmasına izin verdi.

Tutucu ve gerici çevrelerin baskısı ile verdiği bu "küçük" tavizlerin CHP'ye hiç yarar sağlamadığı, ilk seçimde belli oldu. 14 Mayıs 1950'de iktidarı tamamen kaybetti. 30 milletvekili ile muhalefete düştü. Verilen küçük bir tavizin nerede duracağı belli olmaz. Atatürk ilke ve inkılapları, yine onun kurucusu CHP tarafından, halka yaranmak pahasına zedelene-yordu.

Demokrat Parti Döneminde atılan geri adımlar

CHP'den ayrılanların kurduğu Demokrat Parti, ülke yönetimini ele aldıktan bir ay sonra, 17 Haziran 1950'de "Arapça ezan yasağı"nu kaldırdı. Batı'da insanlar, kendi dinleriyle ibadet et-

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNİN KAMU HARCAMALARI, EĞİTİM VE KÜLTÜR GELİŞMELERİ (1993 Yılı)

Ülkeler	Kamu Harcamaları Kişi Başına Dolar			Eğitime Kamu Bütçesinden Ayrılan Pay		Y. öğrt. Okullaşma Oranı (%)	Okur Yazar Oranı (%)	Yayımlanan Kitap Başlık Sayısı	Kütüphanedeki Kitap Sayısı (Milyon)	Yılda Alınan Patent Sayısı (Milyon)	On Yılda Öğrenci Sayısı YÜKSEKÖĞRETİM		Artış Oranı (%)
	Savunma	Sağlık	Eğitim	Toplam Dolar	Bütçenin (%)						1980	1990	
Almanya	544	1.010	767	62.188	4.1	33	99	67.033	144.9	7.607	1.624.032	2.158.713	33
İngiltere	605	860	770	45.294	4.7	29	99	46.000	156.7	2.633	832.108	1.177.792	42
Yunanistan	309	160	175	1.834	2.8	15	93	3.255	8.3	9	121.116	187.644	54

İSLAM TOPLUMUNUN MADDİ VARLIĞI (1993 Yılı) İSLAM KONFERANSI ÖRGÜTÜNE ÜYE ÜLKELERİN KAMU HARCAMALARI, EĞİTİM VE KÜLTÜR GELİŞMELERİ

Ülkeler	Kamu Harcamaları Kişi Başına Dolar			Eğitime Kamu Bütçesinden Ayrılan Pay		Y. öğrt. Okullaşma Oranı (%)	Okur Yazar Oranı (%)	Yayımlanan Kitap Başlık Sayısı	Kütüphanedeki Kitap Sayısı (Milyon)	Yılda Alınan Patent Sayısı (Milyon)	On Yılda Öğrenci Sayısı YÜKSEKÖĞRETİM		Artış Oranı (%)
	Savunma	Sağlık	Eğitim	Toplam Dolar	Bütçenin (%)						1980	1990	
İran	499	240	86	5.222	4.1	26.4	54	6.289	3.332	1	200.000	292.657	46
Libya	808	62	490	2.240	9.6	10.1	64	-	-	-	-	-	-
Türkiye	56	16	31	1.870	1.8	13.7	81	6.291	7.339	4	236.441	749.921	217

İsmet İnönü'nün 1925'te Muallimler Birliği'nde yaptığı konuşma

Tevhidi tedrisatın, bazılarınca kötülendiğini gördük. Bu işin girişimcileri ile takipçilerinin elbette dinsizlik ithamına maruz kalacakları tabii idi. Tevhidi tedrisatı düşündüğümüz zaman, bunun halk avcılar tarafından aldatmaya vesile yapılacağını tahmin etmiyor değildik, bizim için bunların hepsi malum idi.

Fakat Büyük Meclis kararını verdi. Yavaş yavaş varılacak gayeleri çabuklaştırmak, inkılap yapmaktır. Büyük Millet Meclisi'nin zaruri bir neticeyi bir kanun ile acilen tesbit etmesi bir inkılap addolunabilir. Bunu yapmak için geniş ve derin düşündük. Gördük ki bütün dünyanın yolu bu yoldur. Yükselmeye ve medeniyete eren milletler hep bu yoldan giderek bugünkü seviyelerini buldular. Yanıltmalara, yalan dolana boyun eğmek, itirafı acz olurdu. İnkılaplar güçlü ve üstün gelendir.

me hakkını 16. yüzyılda elde etmişlerdi. Türk halkının, kendisini namaza davet eden ezanı Türkçe olarak işitme hakkı, yeniden elinden alınıyordu.

Demokrat Parti'nin, ümmetçi kafayla halkın isteğine uyararak aldığı bu Arapça ezan kararı, verilecek tavizlerin sonuncusu olmadı. Arkası çorap söküğü gibi devam etti. Din dersleri, ders programları arasına alındı (4 Kasım 1950). Hemen ertesi yıl imam hatip okullarının yeniden açılması için kollar sıvandı.

13 Ekim 1951 tarihindeki kararla başlayan yedi ilde imam hatip okulu sayısı, Demokrat Parti iktidarının sonuna gelindiğinde, 20'yi bulmuştu! Bazı çevreler yaranmak pahasına CHP'nin köy enstitülerine vurduğu ilk darbeye, Demokrat Parti yenilerini

Yaptığımız işi dine karşı görmek, yapılan işi görmemektir. Biz şu kanaatleyiz ki, yapılan işin dinsizlikle hiç bir münasebeti yoktur. Bu sistemde başarılı olalım. 10 sene bu yolda yürüyelim. On sene sonra bütün dünya ve şimdi bize karşı olanlar, yahut tuttuğumuz yoldan din namuna endişe edenler göreceklere ki, Müslümanlığın asıl en temiz, en saf, en hakiki şekli bizde tecelli etmiştir.

Bu gerçekleşinceye kadar biz bu hakikati kanunen, cebren, inkılapla telkin ve onu tatbik edeceğiz. Herkes fiil haline gelmeyen hayırları göremez, umumiyetin gözü, gerçekleşmiş neticeleri görür. Buna itiraz edecek sesleri dinlemeyiz. Hedefe varmak için her cahilane itiraz ve teşebbüs bertaraf edilecektir. Hiç bir engel karşısında durmayız, durdurmayız. Kafalarını mazinin demir çemberi içine kilitleyen milletin vay haline!

ekler. Önce enstitülerdeki karma eğitim kaldırıldı. Kızlar iki enstitüye toplandı. Öğretim süresi beş yıldan altı yıla çıkarılıp, programları değiştirilerek şehirlerdeki öğretmen okullarına benzetildi. Bu yüzden pek çok öğrenci ayrıldı. Sonunda 1954 yılına gelindiğinde "Köy Enstitüleri", adı "İlköğretim Okulu" olarak değiştirilerek yok edildi. 1952'de Halkevleri kapatılarak mal varlığına el konuldu.

Devrimleri toplumuna kazandırdığı laik ve demokratik hak ve özgürlükler kısıtlanıyor, cumhuriyet öncesindeki eğitim sistemine doğru gidiliyordu.

"Çoğunluk istiyor" diye azınlığın eğitimini kısıtlayan D.P'nin özlemini duyduğu eğitimin anıacı, "fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür" kuşaklar değildir: Onlar, yaşadıkları çağa kapalı,

yüzleri geriye dönük insanlar, boyun eğmiş sessiz yurttaşlar istiyorlar. Daha doğrusu "yurttaş" değildir düşündükleri "kul" istiyorlar. Okulları yönetmek için de bir "seçkinler" topluluğu yetiştirmek gerek!

Askeri darbeler ve koalisyonlar döneminde eğitim

27 Mayıs 1960'tan sonra başlayan koalisyonlar döneminde, oy uğruna, halka yaranmak için verilen tavizler ve alınan kararlar, eğitimde beklenen sonucun alınmasını geciktirmiştir.

1961 Anayasamız, üniversite kurma işini devlete vermiş ve fakat üniversite kurmak için gerekli olan parayı vermemiş, nereden bulunacağını da göstermemiştir. Bu yüzden ülkemizde üniversite sıkıntısı çekilmektedir. Pek çok gencimiz, bu yüzden heder olup gitmiştir. Bir kuşak yok edilmiştir.

Hesapsız kitapsız, yurt ve dünya gerçekleri bilinmeden, Anayasaya konulan, "üniversiteler üzerindeki devlet tekeli", bir kara bulut gibi eğitime gölgesini düşürdü.

D.P döneminde başlayan eğitimde geri dönüşler, askeri darbeler ve koalisyonlar döneminde giderek hızlandı. Devrim yasası olduğu gerekçesi ile Anayasanın 174. maddesi ile güvence altına alınan, "Tevhidi Tedrisat, Eğitim Birliği Kanunu" nun bugün sadece ismi kalmıştır. Cumhuriyetten önceki fiili duruma yeniden dönülmüştür.

"Tevhidi Tedrisat Kanunu" ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanan 479 medrese, bir yıl sonra kapatılmıştı. Yetmiş yıl sonra bugün, ülkemizde 542 medresenin varlığı M.E. Bakanlığınca tespit edilmiştir. Doğu ve Güneydoğu ağırlıklı bu medreseler, Cumhuriyetten önce olduğu gibi dini eğitim vermektedirler.

Dünya Anayasalarında "Eğitim" Hakkı ve Hukuku : Yeni Anayasaların ilgili maddeleri

Almanya

Madde:2 Almanya'da öğretim serbesttir. Öğretim hürriyeti anayasaya sadakatten ayrılmayı gerektirmez.

Madde:7 Eğitim bütünü ile devletin gözetimi altındadır.

Madde:37 Eğitim ve öğretim aile ve kanunlar gereğince aile işbirliğinde bulunan özel ve resmi müesseselere aittir. İlköğretim mecburidir ve devlet okullarında parasızdır.

Bolivya

Madde 6: Her şahsın kanunlara uyma şartıyla şu temel hakları vardır:

(f) Eğitim görmek

(g) Devletin nezareti altında eğitim yapmak. Eğitim devletin en yüksek görevidir. 7 ile 14 yaş arasında mecburi ve devlet okullarında parasızdır.

Fransa

Başlangıç, 1791 Anayasası: Millet ve ergine öğretim, mesleki eğitim ve kültür olanaklarını eşit biçimde temin eder. Kamu eğitim ve öğretiminin her derecesinde parasız ve laik olarak teşkilatlandırılması devletin bir ödevidir. 4 Ekim 1958 tarihli Fransız Anayasasında: Parlamentonun tespit edeceği kurullar arasında "Eğitim ve Öğretim" de sayılmıştır. Bunun dışında eğitimden bahsedilemez.

Hindistan

Madde 45: Devlet 14 yaşına kadar bütün çocukların parasız ve mecburi ilköğretime tabi olmalarını sağlar.

Ayrıca M.E.B'nun bilgisi dışında, sayıları 5.000'i bulan "Kuran Kursları"nda, 180 binden fazla öğrenci vardır. Bunlar yetmezmiş gibi, sayılarının 50-60 bin olduğu sanılan Özel Kuran Kursları'nın gerçek sayısı ve ne yaptıkları, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca da bilinmemektedir.

İsviçre

Madde 27: Kantonlar yeterli ilköğretimi temin ederler. İlköğretim mecburi ve genel okullarda parasızdır. Özel ve genel okullarda vicdan ve itibat hürriyetine hiçbir şekilde zarar gelmez. Bütün mezheplerin mensupları devam edebilmelidirler.

Güney Kore

Madde 16: Bütün vatandaşlar eğitimden eşit yararlanırlar. İlköğretim mecburi ve parasızdır. Eğitim sistemi kanunla düzenlenir. Devletin gözetimi altındadır.

Libya

Madde 30: Her iki cinsten genç Libyalılar için ilköğretim mecburidir. Devlet okullarında ilköğretim parasızdır.

Suriye

Madde 21: Eğitim ve öğretim her vatandaşın hakkıdır. Devlet bütün eğitim kurumlarını gözetim altında bulundurma hakkına sahiptir. İlköğretim mecburidir ve yeknesak programları vardır. Devlet okullarında parasızdır. Özel ilkokullar devletin kabul ettiği programları uygulamaya mecburdur. Orta, meslek ve köy öğretimi devlet okullarında parasızdır. Devlet genel eğitim vasıtalarını halkın istifadesine sunar.

Yunanistan

Madde 10: Eğitim devletin gözetimi altındadır. İlköğretim mecburi ve devlet okullarında parasızdır. Medeni haklardan mahrum kılınmamış özel şahıslar önceden izin almak kaydı ile kanunlar gereğince özel okullar açabilirler.

Dahası, eğitim kurumlarının M.E.Bakanlığı'na bağlı olması gerekirken İçişleri Bakanlığı'nın, kendi personelini yetiştirecek okulları var. Aynı şekilde Milli Savunma Bakanlığı, her derece ve nitelikte okullarda kendi personelini yetiştiriyor. Ama M.E.B, eğitimin temel direği

olan öğretmeni yetiştirecek okulları açamıyor.

Ülkemiz, dünya nüfusunun beşte birini kapsayan 45 İslam ülkesiyle birlikte "Dünya Müslümanlar Birliği"nin (Rabıtü'l-Alemü'l-İslam) üyesidir. Bir milyar insanı kapsayan bu kuruluşun organları salt din örgütü olarak 45 ülkede faaliyet göstermektedir. Örgütün amacı, İslamla bağdaşmayan her türlü ideolojiye karşı savaşmak, İslami konularda çıkan anlaşmazlıkları çözmek, İslami davalara çözüm getirmektir.

Diğer taraftan, dünya Müslümanlar Birliği üyesi olan Türkiye, Avrupa Birliği'ne de girmek istemektedir. Nüfusun yüzde 98'i Müslüman olan Türkiye'de yapılan bir kamuoyu araştırması sonucuna göre, insanlarımızın yüzde 70'i, Hıristiyanlardan oluşan "Avrupa Birliği'ne girmemizi istemektedir.

Türk kamuoyu rüştünü ispat etmiştir. İyiyi kötüden, yararlıyı zararlıdan ayırt edebiliyor, kânnı zararını biliyor. Faaliyetini kısıtlayan, yasakçı yasa ve mevzuattan kurtarılması zamanı gelmiştir. Çağdaş eğitim ve kültür düzeyini yakalamak için koşan toplumumuzun önüne çıkan ufak tefek engelleri ve setleri kaldırarak, amacına daha kısa zamanda ulaşması için yolunu açmalıyız.

"Eğitim Düşünceleri, Dünyada ve Türkiye'de Yükseköğretim" adlı kitabından alıntılar yaptığımız bu makalenin yazarı Latif Mutlu, 1965'den buyana eğitimin içinde olup, Bilgi Eğitim ve Kültür Vakfı kurucusu ve başkanı, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin kurucusu, Türk Astronomi Derneği ve Aturjet üyesidir.